

A Himnusz és a Szózat

Minden nemzetnek, minden nemzeti kultúrájának vannak „szakrális” eseményei és szövegei – ez utóbbiak közé tartoznak a nemzeti himnuszok. Igaz, nem csak a himnuszok tartoznak közéjük, vannak egyházi énekek, ünnepi költemények, forradalmi riadók, amelyek maguk is szerepet kaptak a közösségi kultúra, a közösségi lélek kifejezői között és ilyen módon a nemzet történetében. Hogy példákat mondjak, a magyar történelem „szakrális” magaslatra emelte a katolikus egyházban oly népszerű *Boldogasszony Anyánk* kezdetű egyházi éneket, a protestáns egyházakban a „Tebenned bízunk eleitől fogva” kezdetű XC. Zsoltárt, a nemzeti érzés ugyancsak magasba emelte Petőfi Sándor *Nemzeti dalát* vagy éppen Berzsenyi Dániel *A magyarokhoz* („Forr a világ bús tengere, óh Magyar!”) című költeményét, ennek Kodály Zoltán kórusműve is jóformán „szakrális” jelleget adott: nem egyszer énekelték közösségi (így iskolai) ünnepségeken. Hasonlóképpen közösségi: a nemzeti identitás kifejezésével és védelmével összefüggő méltóságot kapott a *Rákóczi-induló* és a *Kossuth-nóta* is.

A legszentebb közösségi hitvallás mindazonáltal Kölcsey Ferenc *Himnusza* és Vörösmarty Mihály *Szózata*: mindkettő a nemzet „szakrális” hitvallása, egyedül állnak azon a magaslaton, amelyen általában a nemzeti himnuszok helyezkednek el. (Ezért bármennyire is becsüljük a mindinkább népszerű, legutóbb az országgyűlés alakuló ülésén is felhangzó *Székely himnuszt*, ez utóbbi nem állítható Kölcsey és Vörösmarty klasszikus költeményei mellé!) *A Himnusz* és a *Szózat* mindig időszerű költemény volt és maradt, nem kíván különösebb indoklást az, hogy kiemelt módon foglalkozunk velük. Folyóiratunk mostani vállalkozását mindazonáltal az is indokolja, hogy Kölcsey Ferenc kettőszázhusz esztendeje, Vörösmarty Mihály kettőszázötven esztendeje, Erkel Ferenc pedig kettőszáz esztendővel ezelőtt született. Ezek a jubileumok mintegy különösen kötelességünkké teszik, hogy rámutassunk a két „szakrális” szöveg irodalomtörténeti értékére és nemzeti identitásunk védelmében, erősítésében betöltött szerepére.

A magyar himnuszunk valóságos élettörténete van: voltak a nemzet életében feledhetetlen pillanatok, így 1848-ban, 1956-ban vagy 1989-ben, midőn a *Himnusz* a történelmi újrakezdés és a nemzeti összetartozás bizonyosságaként fogta egybe a szíveket. És voltak idők, midőn a *Himnusz* nyilvános és közös megszólaltatása tiltva volt, vagy legalábbis nem volt ajánlatos: a szabadságharc vérbe fojtása után, az 1919-es vörös diktatúra idején vagy az elszakított magyarság körében egészen az 1989–1990-es történelmi változásokig. Igaz, ezután is csak óvatosan és nemegyszer szorongó szívvel merték énekelni Erdély, Felvidék, Kárpátalja magyarjait és még a legutóbbi időben is egy székelyföldi kisvárosban rendőrök háborgatták azokat, akik nyilvánosan megszólaltatták a *Himnuszt*. Az erdélyi református egyház elővigyázatos bölcsességgel vette fel hivatalos énekeskönyvébe a zoltárok és dicséretetek közé, hogy ne emelhesen vétőt a mindig gyanakvó hatalom. *A Himnusz* sorsa ennyiben a magyarság történelmi sorsának tükrö, kivált az elszakított magyarság esetében.

A költemény, a dallam és a nemzeti sors mintegy összefonódott egymással, és ez a történelmi összefonódás szakralizálta Kölcsey és Erkel művét. A magyar nemzet mindig történelmi sorsának mélypontján vagy éppen magaslatain ragaszkodott leginkább himnuszához. Mondják, az ötvenes években, midőn a *Himnusz* szövege nyilvánosan alig hangzott fel, gondolom, a Teremtő megszólítása zavarta a zsarnokságot, szóval az ötvenes években Rákosi Mátyás arra készült, hogy új nemzeti himnuszt ajándékozzon az országnak. Illyés Gyulát és Kodály Zoltánt szemelte ki szerzőinek. Mindenesetre megszegyenülten kellett elsompolyognia, midőn egy operaházi díszünnepségen mindezt szóvá tette Kodály előtt. „Nincs rá szükség, a régi bevált” – mondotta volt a tanúk szerint az ősz mester, és ezzel a kopasz diktátor perverz ötlete lekerült a napirendről. A magyar *Himnusz* ezután is mindig felzengett, ha szövegszerűen nem is az állami ünnepeken, de például a katolikus szentmisék és protestáns istentiszteletek végeztével. Kölcsey *Himnuszát* Erdély-szerte többnyire ma is templomokban énekelik, viszonylag ritka az a politikai vagy társadalmi esemény, amelyen felhangzik az „Isten, áldd meg a magyart”. Magyarországon is gyakran tapasztalható bizonyos visszafogottság vagy szemérmesség a *Himnusz* megszólaltatásában.

Többször megfigyeltem, hogy valamilyen nemzeti ünnepen, állami ünnepségen, midőn többnyire hangszórók közvetítésével, felhangzik a magyar *Himnusz*, a köröttem állók némán hallgatják az éneket, nem mozdulnak a szájuk; azért remélem, megmozdulnak a szívek. Pedig ha a kolozsvári költőnek, Kányádi Sándornak igaza van abban, hogy „a vers az, amit mondani kell”, akkor a *Himnusz* az, amit énekelni kell. Kölcsey költeménye és Erkel dallama együtt alkotja nemzeti létünk és identitásunk egyik leginkább hatékony: öntudatot alapozó és közösséget teremtő szimbólumát. Igazából ezek a nemzeti szimbólumok, mint amilyen a piros-fehér-zöld lobogó, a magyar Szent Korona, a történelmi magyar címer, nemzeti ünnepeink: Szent István napja, március 15-e és október 23-a, a magyar történelem nagy hőseinek és eseményeinek emléke, alapozzák meg és teszik teherbíróvá a magyarság nemzeti tudatát és szolidaritását.

Ezek között a szimbolikus szerepet kapott emlékek és fogalmak között, éppen kudarcokban bővelkedő történelmünk következtében, többnek is gyászos és tragikus színezete van. Miként a *Himnusz* történelmi visszatekintésének és nemzeti számvetésének rendjében is, hiszen Kölcsey a honfoglalás, az országalapítás és a katonai győzelmek biztató emlékeinek felidézését követve maga is a „rabló mongol nyílára”, a „török rabigájára”, „vert hadunk csonthalmaira”: az elnyomatás, az üldöztetés, a viszálykodás nemzetet pusztító eseményeire emlékezve vallja meg a magyarság vétkeit, és kér Istentől feloldozást. Nemzeti imádságunk a bűnbánat megvallása, ennyiben is „szakrális” szöveg, mélységes keresztény gondolkodás és érzés hatja át.

Mintha volna a *Himnusz*nak egy virtuális történelmi erőtere, és ez mindazt összefogja, ami a nemzet történelmében siker és kudarc volt: a sikert és a gyázt, az országépítő munkát és az országos pusztulást. Ebben a virtuális történelmi erőterben mi, mai magyarok számon tarthatjuk azokat a történelmi eseményeket is, amelyek már Kölcsey kora után szakadtak reánk, tehát nem csak a tatárjárás és a törökdúlás fájdalmas eseményeit. A *Himnusz* történelmi visszatekin-

tésében ott érezzük Világost és Trianont, ott érezzük elveszített háborúinkat, leverett forradalmainkat, országunk feldarabolását, százezrek menekülését, milliók erőszakos halálát – a „holtak vérért” és a „kínzó rabság könnyeit”. A *Himnusz* panaszai, fájdalom, mindig újra érvényesekké válnak, és a történelmi számvetést, a bűnök megvallását, a lélek katarzisát csak ritkán követi nemzeti felemelkedés.

Kölcsey *Himnusza* a nemzeti szimbólumok magaslatára emelkedett, és ezen a magaslaton a magyarság élettörténetének drámai tapasztalatait foglalja össze. Természetesen mint költői alkotás is egészen kivételes: nem csak a történelmi hagyomány szentelte meg szövegét, maga a költői szöveg is megszentelte a hozzá fűződő hagyományt. A *Himnusz* szakralizált (szakralizálódott) szöveg, egyzersmind természetesen irodalmi alkotás, amely éppen annak következtében lehetett a magyarság nemzeti „imádsága”, hogy a maga történelemértelmezése, mondhatnám így is: „történelmi látomása” által lezárt egy korszakot és előkészített egy másikat. Létezik a *Himnusznak* egy (mondjuk így) „jövő idejű” jelentése is. Biztat, erősít, felszólít, hűségre tanít és cselekvő hazafiságra nevel. Kölcsey verse, bármennyire a magyar nemzet történelmének tragikusan sötét korszakait és tapasztalatait idézte is fel, a maga végső reménykedésével már egy új és bizakodó korszak eljövetelét ígerte. Kölcsey, mondhatjuk végül, a magyar történelem egyik emelkedő szakaszának kezdetén írta meg költeményét: a magyar irodalom és a nemzeti szellemű értelmiség mozgalmi már jelezték a reformkor beköszöntését, azt az országos felemelkedést, amely azután 1848-ban történelmi magaslatra érkezett. Ennek az először lassan, majd mind erőteljesebben kibontakozó felemelkedésnek a lelkesítő érzései között született újjá a magyar nemzeti identitás, a nemzeti szolidaritás szelleme. Ezért is zárhatta a költő bizakodó fohással a történelmi visszatekintés sötét és gyötrelmes képeit.

Ahogy a *Himnusznak*, a *Szózatnak* is megvan a maga története, megvan a maga történelmi szerepe, hiszen Vörösmarty Mihály klasszikus költeménye nem csak a magyar történelem „lenyomata”, hasonlóan Kölcseyéhez, alakítója is a történelemnek. Ebben a tekintetben eltér Kölcsey művétől, amely még a magyar történelem egy viszonylag sötét időszakában: a 19. század harmincas éveiben kibontakozó nagyszerű „reformkor” előtt született. A *Szózat*, amely 1836-ban: a megújulás első nagy eredményeinek diadala után jött világra, már egy olyan költőnek a biztosabb önérzetét és jövőképét mutatja, aki büszkén tekinthet a nemzeti újjászületés eredményeire, és reménykedve mérheti fel a biztató jövőt. Máskülönb Vörösmarty is, akárcsak Kölcsey, számot vetett a tragikus eseményekkel terhes múlttal, hivatkozott a honfoglaló Árpád diadalára, majd ahogy Kölcsey Mátyás király, ő Hunyadi János győzelmes csatáira. A *Himnusz* többnyire még a történelmi vereségek riasztó képeit idézte fel: „Vár állott, most kőhalom: / Kedv s öröm röpkedtek, / Halálhörgés, siralom / Zajlik már helyettek. / S ah, szabadság nem virúl / a holtnak véreből, / Kínzó rabság könnye hull / Árvánk hó szeméből!” A *Szózat* inkább a történelmi múltnak arra a tanulságára hivatkozik, miszerint a nemzet mindig is fel tudott emelkedni sorsának mélységeiből: „Az nem lehet, hogy ész, erő, / És oly szent akarat / Hiába sorvadozzanak / Egy átoksúly alatt. / Még jöni kell, még jöni fog / Egy jobb kor, mely után / Buzgó imádság epedez / Száz ezrek ajakán.”

Kölcsey verse még szinte történelmi magányában mutatta be a nemzetet, és éppen ez a történelmi magány: a környező népek szolidaritásának szomorú hiánya okozta a *Himnusz* baljós sejtelmeit. Vörösmarty már úgy látja, hogy a reformkori Magyarország nincs egyedül, és azoknak a küzdelmeknek a tapasztalatai nyomán, amelyeket a 19. század leginkább általános és leginkább szentesített eszméjének: a szabadságnak (a Szabadságnak, így, nagy kezdőbetűvel) a győzelme érdekében magára vállalt, a magyar nép történelmi eredményeit el fogja ismerni a népek gyülekezete. Ez a reménykedés jelenik meg a *Szózat* sokat idézett soraiban: „Szabadság! Itten hordozák / Véres zászlóidat, / S elhulltanak legjobbjaink / A hosszu harc alatt. / És annyi balszerencse közt, / Oly sok viszály után, / Megfogyva bár, de törve nem, / Él nemzet e hazán. / S népek hazája, nagy világ! / Hozzád bátran kiált: / Egy ezred évi szenvedés / Kér éltet vagy halált!”

Vörösmarty költeményének alaphangja az önérzetes történelmi bizalom a nemzet jövője iránt, ezt a bizalmat ugyanakkor a nemezt sorsán érzett aggodalom kíséri és ellenpontozza. Ez az aggodalom a magyar költészet sokévszázados érzése, forrása kétségtelenül a nemzeti történelem mindig ismétlődő vereségeiben, tragikus tapasztalataiban, a nemzeti közösség megosztottságában és nem egyszer bekövetkezett összeroppanásában keresendő. Más európai népek költészetében szinte szokatlan az a sötétenlátás, amely rendre a szétszóródás és a végső pusztulás rémképeit idézi fel. A magyar népnek, mióta megtelepedett a Kárpát-medencében, bőven kijutott a tragikus tapasztalatokból: a tatárjárás, a török hódoltság, a levert forradalmak és szabadságharcok traumái nyomán. Megannyi vereség, bukás, országcsonkítás, megannyi nemzeti tragédia. Ezeknek a tragédiáknak a mélyen ható emléke és a miattuk érzett szorongás ott van a máskülönb en egy öntudatos és reménykedő nemzetet előtérbe állító *Szózat* soraiban is. Ahogy ott van a magyar költészetben, Balassinál, Kölcseynél, Vörösmartynál (nem csak a *Szózatban*), Petőfinél, Aranyánál, Adynál, Babitsnál, Illyésnél, Dsida Jenőnél, Nagy Lászlónál, Juhász Ferencnél, Kányádi Sándornál. A példák, gondolom, ismertek, egész antológiát lehetne belőlük összeállítani.

Nos, a nemzethalál régóta kísértő félelme megjelenik a *Szózat* máskülönb en bizakodó soraiban is. A költemény végére gondolok, amely a reménykedés után szólaltatja meg a nemzeti sötétenlátásból eredő félelmeket: „Még jöni kell, még jöni fog / Egy jobb kor, mely után / Buzgó imádság epedez / Százezrek ajakán. / Vagy jöni fog, ha jöni kell, / A nagyszerű halál, / Hol a temetkezés fölött / Egy ország vérben áll. / S a sírt, hol nemzet sülyyed el, / népek veszik körül, / S az ember millióinak / Szemében gyászkönyv ül.” Ezek a versszakok olyan nevezetes magyar költeményeket idéznek elénk, mint Kölcseynek a *Szózat* születése után egy esztendővel írott nagy költeménye: a *Zrínyi második éneke*, Petőfi Sándor 1849-es dátumot viselő utolsó verse. a *Szörnyű idő* vagy Ady Endre 1918-as költői búcsúja: az *Üdvözlét a győzőnek*.

Igen, a *Szózat* soraiban (ahogyan nyolc évszázad óta az egész magyar költészetben) jelen van a felemelkedés lelkesítő élménye és az ebből fakadó remény, és jelen van a történelmi vereségek okozta csalódottság, az ebből fakadó tragikus érzés: a szorongás a nemzet pusztulásának rémképe miatt. Így teljes a költő érzelmi világa, így válik igaz és átfogó tanúsággá a költemény. Hasznos tanúsággá, amelynek a magyarság önvizsgálatában kell, hogy legyen határozott

szerepe: annak idején egy emelkedő ország és egy emelkedő nemzet kereste benne a múlt tanítását és a jövő feladatait. Ezt keresheti a jelenben is, mint-hogy a mai magyarságnak is hiteles eszmékre és eszményekre, hiteles eligazításra van szüksége.

Ebben a tekintetben Vörösmartynak és a *Szózat*nak (akárcsak Kölcsey *Himnuszának*) a jelenben is érvényes tanítása van. A nemzeti önvizsgálat mindig a magyar költészet önként vállalt közösségi stratégiái közé tartozott: írástudóink hagyományosan meg voltak győződve arról, hogy a múltban elkövetett hibák kívánatos elkerülése és egy megbízható jövő felépítése csakis a szigorú történelmi önvizsgálat révén válik lehetségessé. Ez a meggyőződés (nem csak Vörösmartyé, hanem Kölcseyé, Széchenyié, Kossuthé, Wesselényié, a legtöbb reformkori gondolkodóé) ad morális erőt és méltóságot a *Szózat* költői számvetésének. Az már rajtunk, mai magyarokon múlik, hogy mire jutunk a költő reménykedő és kétségbeejtő igéi nyomán, de az is nemzeti költészetünk tanulsága, hogy a vereségek mélyén is megtalálhatjuk a felemelkedésre biztató lelki készségeket.

Az 1938-ban rendezett Himnusz-ünnepségre kiadott képeslap